

От името на Генерална
дирекция „Заетост, социални
въпроси и приобщаване“ на
Европейската комисия.

Gesellschaft für
Versicherungswissenschaft
und -gestaltung e.V.

Социалното въздействие на емиграцията и вътрешната миграция село-град в Централна и Източна Европа

Резюме

България

Април 2012 г.

**Автори: Росица Рангелова
Георги Богданов**

Европейската комисия, както и всеки човек, действащ от името на Комисията, не могат да бъдат държани за отговорни при използване на информация от тази публикация.

През 90-те години на миналия век се извърши много труден и болезнен преход в България от държавно-планова към пазарна икономика. Рязкото намаляване на БВП, индустриалното производство и реалната работна заплата доведе до силно нарастване на безработицата и бедността. Политическата нестабилност, бавният ход на реформите и непоследователността в икономическата политика бяха причини от фундаментален характер за тежкия икономически спад, който предизвика масова емиграция от страната. След първата вълна на миграция от етнически характер - на българи от турски произход в Турция през 1989 г., нестабилната икономическа и политическа ситуация подсили икономическия характер на емиграцията. Смята се, че до началото на новия век между 600 000 и 700 000 човека са заминали от България главно в Германия, САЩ и други страни от Западна Европа. Трудовата емиграция по това време се осъществяваше или по линия на двустранни спогодби с някои европейски страни, или по неформален път.

В резултат от макроикономическата стабилизация в България, започнала в края на 90-те години и продължила през периода до сегашната световна криза, страната отбеляза стабилен и значителен растеж на БВП, като повечето социално-икономически показатели се подобриха съществено. При тези условия и като се отчете премахването на визите за България в държавите от Шенгенската зона през 2001 г., структурата на емиграцията се промени от дългосрочна към временна и циркулираща (периодично повтаряща се), като се повиши делът на младите и на нискообразованите лица. Отливът на хора от страната се забави (но все още е значително преобладаващ над притока на имигранти в страната) и емиграцията се насочи предимно към страни от Южна Европа (Гърция, Испания и др.). Нелегалната миграция беше отчасти легализирана чрез въвеждане на регулаторни актове в приемащите държави. Интересно е, че докато до 2003 г. сред емигрантите преобладаваха мъжете, след това се случи обратното и България стана една от немногото на брой страни, където жените-емигранти са повече от мъжете. След влизането ни в Европейския съюз мобилността на студентите и на хората, търсещи професионална реализация извън родината, нарасна.

Днес България остава сред страните, изпращащи емигранти главно в други държави от ЕС. Световната криза засегна България. Данните показват, че тя е довела до рязко увеличаване на броя на емигрантите от 2008 г. насам, но няма данни за броя на върналите се емигранти. В същото време не може да се каже, че размерът на изпратените пари от емигрантите в тяхната родина, който нараства устойчиво от 2004 г. насам (като дял от БВП от 1.77% през 2004 г. до 4.3% през 2010 г.), е значително засегнат от кризата. Паричните трансфери оказват положително въздействие върху благосъстоянието на домакинствата в България, като водят до повишаване на потреблението и стандарта на живот. Освен това има доказателства, че инвестирането на тези парични трансфери в жилищното строителство подсили пазара на недвижими имоти в цялата страна.

Емиграцията от България има голямо негативно влияние върху демографската структура на населението и засилва започналия вече процес на стареене на населението. Широкомащабната емиграция на главно млади хора в активна трудова възраст доведе до намаляване на работната сила в България и ще оказва значителен ефект върху бъдещото икономическо и социално развитие на страната. Емиграцията се отразява по различен начин на отделни сектори на българската икономика; дебаланси се наблюдават в здравеопазването, в университетското образование и в отделни високотехнологични сектори. Твърде голямата емиграция на специалисти в здравеопазването и особено на медицински сестри е ключово предизвикателство за страната. Съотношението между броя на медицинските сестри и на населението значително намаля в сравнение с това в началото на 90-те години на ХХ век и остава доста под средното за страните от ЕС. Незавършените реформи в здравеопазването поддържат висока мотивацията за емиграция на професионалистите в този сектор по време, когато стареенето на заетия в него персонал също е проблем. Това прави острия въпрос с недостига на работна сила много вероятен в бъдеще. Рязкото

нарастване на студентската мобилност след 2000 г. също показва риск по отношение на бъдещата наличност на човешки капитал и ресурси в България, доколкото ефективното завръщане на тези студенти в страната остава отворен въпрос.

Данните за вътрешната миграция в България показват, че широкомащабната урбанизация през втората половина на XX век затихва в края на 80-те години и от началото на 90-те години се наблюдава сравнително стабилна структура на миграционните потоци между градските и селските райони. Комбинираният процес на външна и вътрешна миграция, предизвикан от липсата на възможности за заетост и от високата безработица, особено в селата и малките градове, обаче е основната движеща сила или поне подсилва процеса на депопулация, достигаща до 80% в рамките на последните две десетилетия в Северозападния район (а също и в Северния централен район). Анализът на районите показва, че не само различията между тях по отношение на социално-икономическото развитие са много важни и нарастват във времето, но че районите, които са най-силно засегнати от емиграцията и депопулацията на населението, са най-изостанали и са между отхвърляните места за живеене в България. Погледът върху най-подходящите статистически индикатори показва, че Северозападният район може да се смята за най-засегнат в това отношение. Основните социални и икономически проблеми в него и по-общо казано, в селските райони на България, са едновременно причина и следствие от миграцията и могат да бъдат характеризирани, както следва: ниска раждаемост и висока смъртност на населението, свръхемиграция на млади хора, ниско образователно равнище, съчетано с над средното за страната равнище на безработица, лоша и остаряла инфраструктура, разпокъсаност на земеделската собственост и ниска степен на продуктивност в селското стопанство. Ефектът от миграцията и депопулацията в тези райони се чувства най-много от семействата на трудови емигранти, особено от техните деца и възрастни близки, които са останали в страната. В някои части на България децата, изоставени от мигриращите родители, съставляват по-голяма част от децата, и са изправени пред по-висок риск от отпадане от училище и проблеми в поведението. Образованието е проблем също и за децата от ромски и турски произход, които мигрират с родителите си за известно време и не посещават редовно училище. Що се отнася до възрастните хора, миграцията на членове от семейството обикновено влошава и без това трудното им положение, свързано с голяма бедност и липса на достъп до здравни и социални услуги, най-вече в селските райони. Особено засегнати са членовете на ромското и турското малцинства, тъй като често те населяват такива райони на депопулация и бедност.

За да намалят негативните въздействия на емиграцията от страната, публичните власти развиват политики, стратегии и мерки, насочени принципно към намаляване на емиграционните потоци и стимулиране връщането на българското население в страната. Целта е да се подобри демографският баланс, да се повиши предлагането на труд и националният човешки капитал. Мерките предвиждат окуражаване на обратната миграция (завръщащи се емигранти), създаване на условия за конкуренция и мотивация за обучение на специалисти и осигуряване на условия за добра професионална кариера в страната, т.е. те са фокусирани главно върху висококвалифицираните и младите хора. Друга специфична черта на сегашната миграционна политика на България е нейната ориентация главно по отношение на хора от български произход, които са граждани на други държави.

За да са отговори правилно на предизвикателствата на емиграцията и да се предприемат адекватни и ефективни политики по миграцията и трансграничната мобилност на българите, държавата трябва да подобри информацията и изследванията за тях, както и да организира мониторинг на миграционните процеси в страната. Успехът на бъдещите политики не е в задържането на човешкия капитал в страната, а по-скоро в съдействието за неговото развитие чрез или по време на емиграцията и използването на предимствата от нея в България. Независимо от предприетите усилия от страна на националните власти все още няма специфични и

задоволително развити услуги по места за подпомагане на хората, които се връщат след емиграция в техните домове. Обща черта на сегашната миграционна политика на България остава значителен брой стратегии, планове за действие, програми и т.н., които често са подложени на критика поради техния декларативен характер и липса на конкретни цели със съответни индикатори за постигане. И още нещо, те не са достатъчно фокусирани върху подпомагането на циркулиращата миграция. Като се има предвид гъвкавостта и мобилността на мигрантите, това е решаващ момент при формирането на политики, особено на такива, които подкрепят регионите с нетна загуба от миграцията.

За преодоляване на отрицателните ефекти от миграцията е необходим значителен икономически напредък и по-висок стандарт на живот за хората в България. За тази цел е нужно да бъде развита стабилна и предсказуема бизнес-среда, ефективна съдебна система, както и да се осъществят реформи в публичните сектори здравеопазване, образование и социални услуги. Политиките на социална защита и социално включване, насочени към уязвимите групи, трябва да се подобрят, а за тяхното развитие европейските фондове трябва да се използват по-ефективно чрез децентрализирана система на управление на европейски фондове. Това ще насочи фокуса към осигуряване на заетост на уязвимите групи, особено на ромската общност в България.